

ОПТИМІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Найважливішим завданням школи, інституту, університету на сучасному етапі є підвищення якості виховання і навчання молоді. Успішне вирішення цього завдання великою мірою залежить від викладача, його професійної кваліфікації. Проблема оптимізації педагогічного процесу віддавна є предметом уваги багатьох педагогів.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Принципи, методи та способи оптимізації навчально-виховного процесу досліджували Ю.К.Бабанський, О.Г.Мороз, О.С.Падалка, М.М.Поташник, С.О.Сисоєва, Р.П.Скульський, В.І.Юрченко та ін. Зазвичай дослідники розглядають конкретні методи та способи оптимізації навчання, серед яких визначають такі: комплексне планування завдань навчання, виховання та розвитку; конкретизація завдань навчання відповідно до реальних можливостей студентів; вибір оптимальної структури уроку; вибір найраціональніших методів і засобів викладання, стимулювання та контролю; вибір оптимальної логічної послідовності вивчення теми тощо. Однак у межах зазначеної проблеми залишається зовсім не з'ясованими чинники суб'єктивного характеру, що також впливають на оптимізацію педагогічного процесу.

Формулювання цілей статті... У статті розглянуто суб'єктивні фактори, що зумовлюють підвищення якості навчального процесу, зокрема здійснено розгляд професійно-педагогічних та науково-педагогічних якостей викладача вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження... Пріоритетна увага в реформуванні вищої освіти в Україні має надаватися підготовці нової генерації науково-педагогічних кадрів – національної еліти, здатної трансформувати в собі нову освітньо-світоглядну парадигму національно-державного творення, гуманістичного вознесіння самоцінності особистості вихованця [3, с.32].

Підготовка та атестація науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації здійснюється в Україні, насамперед, через аспірантуру й докторантуру, а останнім часом і через магістратуру. На сучасному етапі постала нагальна потреба розробки і реалізації моделі викладача вищої школи, яка має враховувати як національно-культурні традиції функціонування освітньо-виховного простору, так і сучасні прогресивні світові тенденції педагогічного поступу. Розквіт університетської освіти в XVIII-XIX століттях (Харківський, Київський університети, Києво-Могилянська академія та ін.) сформував образ професора університету: численність наукових знань; наявність власної школи викладання; педагогічна майстерність; вільнодумство; честолюбство вченого; толерантність [3, с.32].

Відповідно до нової філософії освіти викладач вищої школи в сучасних соціокультурних умовах вбачається не просто транслятором науково-культурного і професійного досвіду (з цим успішніше справляються засоби масової інформації та нові інформаційні технології), а носієм незаперечної істини, яка має бути засвоєна студентом. Центральний акцент в синкретичній (діалогічній) культурі припадає на індивідуальність та індивідуальну свідомість, визнані права на власну думку та позицію іншого, незалежно від соціально-рольової позиції, яку він обіймає.

Гуманістично зорієнтована суб'єкт-суб'єктна модель навчального процесу у вищому навчальному закладі вимагає відмінної педагогічно-психологічної системи взаємодії між студентом і викладачем. Викладаючи у вищому навчальному закладі, слід не тільки поєднувати педагогічну спрямованість своєї діяльності з науково-пошуковою активністю, а й проявляти моральний професіоналізм, а, отже, слідкувати за тим, на якому ментально-духовному тлі відбувається викладання. Крім того, гуманістична парадигма передбачає концентрування навчального процесу не на навчальній дисципліні, а на особистості студента, його професійному становленні та особистому зростанні. Задля цього сам викладач має бути високого рівня професійної підготовки, особистої і громадянської зрілості.

У педагогіці вищої школи вважається загальноновизнаним, що професійні вимоги до педагога повинні складатися з *трьох основних комплексів*: 1) загальногромадянські риси; 2) психолого-педагогічні властивості, що визначають специфіку професії викладача; 3) спеціальні знання, уміння й навички з предмета (спеціальності) [3, с.33].

Отже, професійна діяльність викладача вищої школи вимагає наявності всіх цих якостей: певних особистих якостей, соціально-психологічних рис, психолого-педагогічних знань, володіння своїм предметом, педагогічних здібностей.

Становлення особистості вчителя – не просте накопичення знань, а постійне вдосконалення її морально-етичних, професійно-педагогічних якостей. Парадигма професійно-педагогічних здібностей містить такі складові: (1) творчий характер діяльності викладача, (2) педагогічну майстерність, (3) психолого-педагогічні особливості стосунків "Викладач ↔ студенти", (4) рефлексію та рефлексивне керівництво, (5) практичне мислення.

Поняття творчості (1) охоплює два взаємопов'язаних аспекти. По-перше, творчість – це діяльність особистості, спрямована на створення матеріальних та духовних цінностей, а, по-друге, під творчістю розуміється сам процес досягнення результату, процес, у якому особистість реалізує свої потенційні сили й здатності та в якому вона сама розвивається. У психологічному плані важливим є виокремлення поняття творчого ставлення особистості до будь-якого виду педагогічної діяльності.

Отже, викладач не повинен пасивно адаптуватись до заданої йому професійної ролі, а, навпаки, повинен зробити свій власний, індивідуальний внесок у здійснення педагогічного процесу, його розвиток та вдосконалення. Масштаби творчих завдань викладача можуть бути різними, починаючи з внесення інновацій у зміст, форми і методи навчально-виховної роботи і закінчуючи творчим вирішенням конкретних ситуацій, що виникають на уроці у процесі спілкування з учнями. Слід зазначити, що педагогічна майстерність викладача (2) формується і вдосконалюється у процесі його творчої активності, пошуково-перетворюючої діяльності в навчально-виховному процесі: вчитель з творчим підходом може і не бути майстром, але творчість виступає необхідною умовою його руху до педагогічної майстерності. Високого рівня майстерності можна досягнути лише на основі педагогічної творчості та за рахунок сумлінності, завзятості, працелюбства, вміння долати труднощі, перетворення умінь на навички, тобто за умови накопичення практичного досвіду [5, с.85].

Грунтуючись на відповідях студентів РВНЗ Кримського гуманітарного університету V курсу (опитано 54 студента денної форми навчання), встановлено, що у практиці викладання в сучасній вищій школі використання творчого підходу здійснюється в недостатній мірі, що негативно впливає на розвиток та оптимізацію навчально-виховного процесу. Результати аналізу відповідей студентів відбито в таблиці 1.

Таблиця 1.

Запитання	Варіанти відповідей студентів		
	Так	Ні	Іноді
Чи вважаєте ви, що викладачі вашого ВНЗу завжди використовують творчий підхід та педагогічну майстерність при викладанні?	35 %	53 %	12 %
Чи вважаєте ви, що науково-методичний план навчання за вашою спеціальністю відповідає сучасним потребам освітніх закладів та суспільства?	40 %	50 %	10 %
Чи надається можливість студентам творчо підходити до вирішення навчальних завдань?	21 %	49 %	30 %
Чи здійснюється робота з розвитку творчих здібностей студентів?	15 %	73 %	12 %
Чи застосовували ви творчий підхід під час переддипломної практики у ролі вчителя?	62 %	12,5%	25,5%
Чи мали ви перешкоди з боку адміністрації, викладацького колективу або методистів щодо впровадження творчого підходу у навчально-виховний процес?	90,7%	5 %	4,3%

Предметом діяльності вчителя є також інша діяльність – діяльність учнів, студентів, яку він повинен організувати, скеровувати і розвивати відповідно до цілей навчання, виховання та розвитку учнів. Звідси основне завдання викладача – побудувати таку діяльність, в процесі та результаті якої йшов би розвиток ідейно-моральних якостей учнів, системи їх знань, їх пізнавальних здібностей, практичних умінь та навичок. Своєрідність діяльності вчителя, насамперед, полягає у тому, що вона будується за принципом інтеракції, взаємодії та комунікації (діалогу) у системі “Викладач ↔ учні” (3). З цього погляду навчання виступає як творче спілкування вчителя та учнів, як процес спільного пошуку і дії. Процес навчання, а, отже, і взаємодія, повинен керуватися, організуватися та контролюватися викладачем. Але для цього замало мати лише організаційні здібності. Для нормального функціонування суб'єкт-суб'єктної моделі навчального процесу необхідним психологічним озброєнням вчителя виступає рефлексивне керівництво (4). Рефлексія – це роздуми про себе, про своє призначення і самоактуалізацію, осмислення своїх професійних завдань. Педагог порівнює результат дії з метою, яку він перед собою ставив, і якщо результат його не задовольняє, він шукає і випробовує нові засоби, інші способи дії [8, с.56]. Оцінюючи свої дії з погляду їх практичної доцільності, він постійно виправляє себе і таким чином виховує, формує себе не тільки задля підвищення кваліфікації, а також для морального вдосконалення. Ця постійна самокорекція, чи зворотний зв'язок, без якої успішна педагогічна діяльність була б неможлива, і лежить в основі рефлексії [2, с.56].

У процесі самовиховання педагога залежно від його індивідуального розвитку К.М.Левітан виділяє три рівні: 1) подолання існуючих, виявлених у процесі самопізнання особистих недоліків, 2) утвердження професійно значущих якостей особистості педагога, які ще не стали „другою натурою”, 3) вдосконалення існуючих позитивних якостей особистості [2, с.57]. Третій рівень – це найвищий якісний рівень самовиховання викладача.

Як відомо, сучасна гуманістична педагогіка та психологія розглядає навчання як процес, скерований на учня як на центральну фігуру цього навчання [4, с.11]. Учень є основним учасником всього освітнього процесу,

що відповідає цінностям та інтелектуальним здібностям особистості. Рефлексивне керівництво, отже, – це керування діяльністю учнів, при якому викладач:

ставить учня в позицію активного суб'єкта навчання;
розвиває здібності учня до саморегуляції, самоорганізації та самоконтролю власної діяльності;
організовує процес навчання як рішення навчально-пізнавальних проблем на основі творчої взаємодії (діалогу) з учнями, коли викладач намагається адекватно розуміти та цілеспрямовано регулювати думки, почуття і дії учнів;

• визначає мету навчання у процесі проектування діяльності учнів та конструктивні завдання для досягнення мети, враховуючи особливості студентів і можливості їх просування та розвитку;

• оцінює та аналізує власну діяльність і самого себе як її суб'єкта.

Ще одна з найважливіших професійно-психологічних властивостей педагога – *практичне мислення* (5). Оскільки завданням практичного мислення є застосування знань у конкретних ситуаціях педагогічної діяльності, такий тип мислення можна назвати також *педагогічним мисленням* [6, с.93]. Механізми педагогічного мислення розглядалися та досліджувалися у багатьох працях, присвячених загальним проблемам професійно-педагогічної діяльності, зокрема в роботах О.О.Бодальова, Л.С.Виготського, Н.В.Кузьміної, О.В.Петровського, С.Л.Рубінштейна, Р.П.Скульського, О.І.Щербакіна та ін. Специфічні особливості педагогічного мислення визначаються змістовною стороною педагогічної діяльності.

Висновки. Ознаками практичного мислення викладача є:

- вміння швидко (інколи негайно) прийняти оптимальне практичне рішення для розв'язання певної ситуації;
- конструктивність цих рішень;
- орієнтація у ситуації, стосунках, що склалися в групі, знання інтересів своїх учнів, рівня їх готовності, їх уміння працювати самостійно;
- гнучкість і швидкість мислення у педагогічних ситуаціях;
- здатність передбачати можливі результати.

Вартом уваги є той факт, що практичне мислення розвивається лише в процесі тривалої роботи, педагогічної діяльності.

Педагогічна діяльність, отже, – діяльність творча. Як і в будь-якому виді творчості, в ній своєрідно поєднуються нормативні (що випливають із встановлених законів та правил) та евристичні (створені під час власного пошуку) елементи. Педагогічна творчість є своєрідною діяльністю, що пов'язана як з характером процесу, так і з його результатом – з особистістю, що зростає і формується. Щоб правильно та якісно керувати діяльністю учнів, слід володіти психологічними механізмами рефлексивних процесів та рефлексивного керівництва.

Викладач, отже, – це людина творча, організована, з чіткою власною позицією, з власним стилем викладання та творчим підходом до науково-педагогічної діяльності, яка здатна до рефлексивного сприйняття та оцінювання суб'єкт-суб'єктних стосунків “Викладач ↔ студенти” і користується практичним мисленням при вирішенні навчально-виховних завдань.

Найвищий ефект оптимізації навчально-виховного процесу може бути досягнутий за умови реалізації усіх вищезазначених психолого-педагогічних якостей у викладача вищої школи.

Література

1. Загальна психологія: Навч. посібник /О.Скрипченко, Л.Волинська, З.Огороднійчук та ін. – К.: А.П.Н., 1999. – 483 с.
2. Левітан К.М. Особистість педагога: становлення і розвиток // Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія /Укл. Н.В. Гузій. – К.: ІЗМН, 2000. – С. 50-57.
3. Мороз О.Г. Педагогіка і психологія вищої школи: Навч. посібник для молодих викладачів, аспірантів і майбутніх магістрів /О.Г. Мороз, О.С.Падалка, В.І.Юрченко. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2003. – 267 с.
4. Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. – М.: Педагогика, 1990. – 104 с.
5. Сисоева С.О. Педагогічна творчість // Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія /Укл. Н.В.Гузій. – К.: ІЗМН, 2000. – С.82 – 86.
6. Скульський Р.П. Навчатися бути вчителем // Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія /Укл. Н.В. Гузій. – К.: ІЗМН, 2000. – С. 86-98.
7. Скульський Р.П. Підготовка майбутніх вчителів до педагогічної творчості // Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія /Укл. Н.В.Гузій. – К.: ІЗМН, 2000. – С. 98-103.
8. George J. Posner. Field Experience: A Guide to Reflective Teaching. – Longman, N.-Y. and L., 1985. – 265 p.

Анотація

У статті розглядаються умови оптимізації педагогічного процесу та пропонуються способи підвищення якості навчання. У роботі визначено й описано головні складові педагогічного процесу, однією з яких є науково-педагогічна творчість викладача. Найвищий ефект оптимізації навчально-виховного процесу може бути досягнутий за умови реалізації усіх вищезазначених психолого-педагогічних якостей у викладача вищої школи.

Аннотация

В статье рассматриваются условия оптимизации педагогического процесса и предлагаются пути решения проблем, возникающих в процессе учебной деятельности. В работе определены и описаны главные составляющие педагогического процесса, одной из которых является научно-педагогическая творческая активность учителя. Наибысший эффект оптимизации учебного процесса будет достигнут при реализации всех названных рекомендаций в их взаимосвязи и единстве.